

Stav-anger? Hvilken stav?

Ingen vet sikkert hvorfor Stavanger heter Stavanger. Men se til Valberget for svar.

Jan Gjerde
Historiker

Stavanger er et enkelt navn å forklare, nesten. Det kan rett ut bety «den (stav)rette fjorden». Mens sisteleddet angr kan også bety våg eller vik. Da er ikke stavrett så naturlig lenger. Vi vet ikke om angr-en er Byfjorden fra Tungenes til Vågen eller bare selve Vågen. I sistnevnte tilfelle kan vi ikke tale om en rett form, fordi Vågen før kaiutbyggingen på begge sider hadde form av en bukt. Vi vet heller ikke sikkert hva stav konkret sikter til. Mulighetene er mange; det kan være formen på fjorden, eller det kan være en naturformasjon ved fjorden eller vågen som karakteriserer området. Staven kan også ha vært en bautastein, en gjenestein eller et stavformet objekt for religiøs dyrkelse plassert på høyden mellom Vågen og Vatnet.

De tre som i nyere tid på vitenskapelig grunnlag har gått seg i kast med å skulle forklare Stavanger er professor Knut Helle i boken «Stavanger – fra våg til by» utgitt av Stavanger kommune til byjubileet i 1975, cand. philol. Båre Fjokenes i «Stadnamn i As-

Valbergets er den mest nærliggende naturform som ga navn til byen som utviklet seg fra Vågen.

kvoll» utgitt i 1999, og professor Geir Atle Ernsland i bind 1 i verket «Stavanger bys historie 2012».

Mange stav- og angr-navn

Helle peker på at det i norsk og nordisk navneskikk finnes et vell av stav- og angr-navn, men bare tre i Norge med kombinasjonen stav og angr. To er navn på gårder i Sunnfjord, Stavang i Flora kommune og Stong (avleddet av Stavang) innerst i Stongfjorden i Askvoll kommune.

Det tredje er altså Stavanger i Rogaland. Helle og Fjokenes har det til felles at de søker å finne en felles forklaring på de tre navnene, men Karl D. Rygh, bror til Olaf Rygh, utgjør av verket «Norske Gaardnavne i årene fra 1807 til 1924», mente at dette ikke behøve å være tilfelle.

Fjokenes mener at leddet stav er uttrykk for den rette linje fra Tungenes til Vågen. Ernsland har innvendinger mot dette, og han sier at det ikke kan ut-

vikkes at Stavanger-navnet i Rogaland er gitt av andre enn de som sette i leia. Det er også først i fugleperspektiv den rette linjen kan oppfattes, og den kan ikke observeres fra leia. I så fall er Stavanger-navnet i Rogaland et mer lokalt navn, men det kan fortsatt, som vi skal se, knyttes til navigering, men da nærme-re Vågen i Stavanger.

Landskap gir navn

Ernsland slår fast for sin del at Stavanger betyr «stav-fjord». – Ingen navnegranskere eller språkvitenskap-mann har sagt seg uenige i dette, skriver han. Han fastslår også at byen, eller stedet, Stavanger fikk et navn som har sammenheng med landskapet på stedet, og dette har byen til felles med alle de andre middelelderbyene i Norge. Byen har tatt navn av vågen som den lå ved, og slik har navnet overlevd til vår tid. Ingen av de tre fjordene Stavanger har overlevd som fjordnavn.

Hva så med staven?

I sitt verk fra 1974/75 redegjør Helle for de ulike tolkninger av leddet staf i middelalderkilder. Han skriver at vi som hovedregel må regne med at leddet staf er direkte oppkalling etter naturformasjoner som dette ordet beskriver. Han mener at i Norge er staf først og fremst benyttet som navn på lokasjoner hvor vi i nærheten finner fjell og høyer med stående formasjoner eller profiler. Helle er oppmerksom på at staf også kan peke på hedenske, religiøse symboler, men han avviser disse ved at de ikke kan belegges vitenskapelig. – Men de kan like av den grunn utelukkes som muligheter, skriver han.

Se til Valberget!

Dersom man ser bort fra at angr kan ha vært Hille-vågavnet eller Østervåg, står vi tilbake kun med Vågen i Stavanger. Her er det Valberget som klart stikker seg ut som naturformasjon, enda mer for 1000 år siden enn i dag. I tråd med navnetradisjon på Vestlandet er det den bratte skrenten på bergets vestsida som er staven. Den stiger opp 24 meter, og brattberget har i tidligere tider rullet ned til sjokanten mellom Skagen og Skarsoen. På 1700-tallet var det ikke mulig å bevege seg fra Skagen til Skarsoen på vestsiden av Valberget.

Fra sjøsiden var det bratte berget godt synlig, og her kommer det et tilleggsmoment inn i bildet. Både mot toppen og utover lenger ned på foten finner vi bergarten stripet kvartitt som former stående staver. Disse geologiske formasjonene var lett synlige fra sjøen og tjente som naturkjerntegn for de sjøfarer-de. I dagens bylandskap kan de fortsatt ses fra gate-løpet Skagen like bak Skagen Brygga hotell. Det finnes også en detalj på et kart tegnet av byskriver U.F. Aagaard fra 1799, med en profil av Valberget, hvor de vertikale staven øverst mot toppen av berget er

godt synlige. Toppen av Valberget ble nivellert i forbindelse med byggingen av det nåværende Valbergtårnet fra 1850-53.

Verken Helle eller Ernsland vil gjøre seg til riddere av en bestemt eller fastlåst tolkning av bynavnet og byens utvikling fra strandsted til en by. De peker på muligheter, snarere enn løsninger. Valbergets stående staver peker seg likevel ut som den mest nærliggende naturform som først ga Vågen dens navn, og senere navn til området ved Vågabommen som senere skulle utvikle seg til selve byen Stavanger.

Valberget mot nord-vest. Krausene foran husene nede og mot toppen av berget viser tydelig den stripete kvartitten som danner stående staver. FOTO: G. HANSEN

Detalj fra et kart tegnet av byskriver U.F. Aagaard fra 1799, med profil av Valberget sett fra vest.

Ingen vet sikkert hvorfor Stavanger heter Stavanger. Men se til Valberget for svar.

Jan Gjerde

Ingen vet sikkert hvorfor Stavanger heter Stavanger. Men se til Valberget for svar.

Stavanger er et enkelt navn å forklare, nesten. Det kan rett ut bety «den (stav)rette fjorden». Men sisteleddet angr kan også bety våg eller vik. Da er ikke stavrett så naturlig lenger. Vi vet ikke om angr-en er Byfjorden fra Tungenes til Vågen eller bare selve Vågen. I sistnevnte tilfelle kan vi ikke tale om en rett form, fordi Vågen før kaiutbyggingen på begge sider hadde form av en bukt. Vi vet heller ikke sikkert hva stav konkret sikter til. Mulighetene er mange; det kan være formen på fjorden, eller det kan være en naturformasjon ved fjorden eller vågen som karakteriserer området. Staven

kan også ha vært en bautastein, en grensestein eller et stavformet objekt for religiøs dyrkelse plassert på høyden mellom Vågen og Vatnet.

De tre som i nyere tid på vitenskapelig grunnlag har gitt seg i kast med å skulle forklare Stafangr er professor Knut Helle i boken «Stavanger - fra våg til by» utgitt av Stavanger kommune til byjubileet i 1975, cand. philol. Kåre Flokenes i «Stadnamn i Askvoll» utgitt i 1999, og professor Geir Atle Ersland i bind 1 i verket «Stavanger bys historie 2012».

Mange stav- og angr-navn

Helle peker på at det i norsk og nordisk navneskikk finnes et vell av stav-navn og angr-navn, men bare tre i Norge med kombinasjonen stav og angr. To er navn på gårder i Sunnfjord, Stavang i Flora kommune og Stong (avledet av Stavang) innerst i Stongfjorden i Askvoll kommune.

Det tredje er altså Stavanger i Rogaland. Helle og Flokenes har det til felles at de søker å finne en felles forklaring på de tre navnene, men Karl D. Rygh, bror til Oluf Rygh, utgivere av verket «Norske Gaardnavne i årene fra 1897 til 1924», mente at dette ikke behøvde å være tilfelle.

Flokenes mener at leddet stav er uttrykk for den rette linje fra Tungenes til Vågen. Ersland har innvendinger mot dette, og han sier at det ikke kan utelukkes at Stavanger-navnet i Rogaland er gitt av andre enn de som seilte i leia. Det er også først i fugleperspektiv den rette linjen kan oppfattes, og den kan ikke observeres fra leia. I så fall er Stavanger-navnet i Rogaland et mer lokalt navn, men det kan fortsatt, som vi skal se, knyttes til navigering, men da nærmere Vågen i Stavanger.

Landskap gir navn

Ersland slår fast for sin del at Stavanger betyr «stavfjord». - Ingen navnegransker eller språkvitenskapsmann har sagt seg uenige i dette, skriver han. Han fastslår også at byen, eller stedet, Stavanger fikk et navn som har sammenheng med landskapet på stedet, og dette har byen til felles med alle de andre middelalderbyene i Norge. Byen har tatt navn av vågen som den lå ved, og slik har navnet overlevd til vår tid. Ingen av de tre fjordene Stavanger har overlevd som fjordnavn.

Hva så med staven?

I sitt verk fra 1974/75 redegjør Helle for de ulike tolkninger av leddet stafr i middelalderkilder. Han skriver at vi som hovedregel må regne med at leddet stafr er direkte oppkalling etter naturformasjoner som dette ordet beskriver. Han mener at i Norge er stafr først og fremst benyttet som navn på lokasjoner hvor vi i nærheten finner fjell og høyder med stående formasjoner eller profiler. Helle er oppmerksom på at stafr også kan peke på hedenske, religiøse symboler, men han avviser disse ved at de ikke kan belegges vitenskapelig. - Men de kan ikke av den grunn utelukkes som muligheter, skriver han.

Se til Valberget!

Dersom man ser bort fra at angr kan ha vært Hillevågsvatnet eller Østervåg, står vi tilbake kun med Vågen i Stavanger. Her er det Valberget som klart stikker seg ut som naturformasjon, enda mer for 1000 år siden enn i dag. I tråd med navnetradisjon på Vestlandet er det den bratte skrenten på bergets vestsida som er staven. Den stiger opp 24 meter, og bratthenget har i tidligere tider nådd ned til sjøkanten mellom Skagen og Skansen. På 1700-tallet var det ikke mulig å bevege seg fra Skagen til Skansen på vestsiden av Valberget.

Fra sjøsiden var det bratte berget godt synlig, og her kommer det et tilleggsmoment inn i bildet. Både mot toppen og litt lenger nede på leggen finner vi bergarten stripet kvartsitt som former stående staver. Disse geologiske formasjonene var lett synlige fra sjøen og tjente som naturkjennetegn for de sjøfarende. I dagens bylandskap kan de

fortsatt ses fra gateløpet Skagen like bak Skagen Brygge hotell. Det finnes også en detalj på et kart tegnet av byskriver U.F. Aagaard fra 1719, med en profil av Valberget, hvor de vertikale stavenes øverst mot toppen av berget er godt synlige. Toppen av Valberget ble nivellert i forbindelse med byggingen av det nåværende Valbergtårnet fra 1850-53. Verken Helle eller Ersland vil gjøre seg til riddere av en bestemt eller fastlåst tolkning av bynavnet og byens utvikling fra strandsted til en by. De peker på muligheter, snarere enn løsninger. Valbergets stående staver peker seg likevel ut som den mest nærliggende naturform som først ga Vågen dens navn, og senere navn til området ved Vågsbunnen som senere skulle utvikle seg til selve byen Stavanger. Valbergets er den mest nær- liggende naturform som ga navn til byen som utviklet seg fra Vågen.